

Lübnan Direniş Tugayları'nın Sünni Kanadı: Fecr Güçleri

Özlem ACAR*

Geliş tarihi: 26/01/2024

Kabul tarihi: 12/02/2024

Atf: Acar, Ö., “Lübnan Direniş Tugayları'nın Sünni Kanadı: Fecr Güçleri” Ortadoğu Etütleri, 16-1 (2024): 45-66

DOI: 10.47932/ortetut.1426078

Öz: Lübnan; 15 yıl süren bir iç savaşı, Suriye ve İsrail tarafından işgal edilme- siyle, maruz kaldığı Filistinli ve Suriyeli mültecilerin göçleriyle ve İran'ın bölgesel politikaları kapsamında en önemli konumda bulunan silahlı yapı olan Hizbullah'ın varlığıyla gündemde her zaman yer bulan Ortadoğu'nun en önemli ülkelerinden bi- ridir. Ülkede neredeyse tüm siyasi yapılanmaların bir silahlı kanadı bulunmaktadır. Ulusal ordunun yeteri kadar güçlü olmadığı, iç güvenlik kurumlarının yönetiminin ise ülkenin idari sistemi kapsamında farklı dini yapılara tahsis edilmiş olması nedeniyle her bir farklı dini, mezhebi ve etnik yapı kendi milis gücünü kurma eğiliminde olmuştur. Ülkede faaliyet gösteren farklı etnik köken, din ve mezhebe bağlı gruplar yeni bir iç savaşa girmeyi göze alamazlar da zaman zaman küçük çaplı gerginlikler halk arasında endişe uyandırmaktadır. Lübnan'ın güney bölgeleri 1978 yılından bu yana defalarca İsrail işgaline maruz kalmıştır. Ağırlıklı olarak Şiiilerin yaşadığı bu bölgeleri ve genel olarak ülkeyi dış tehditlere karşı koruma argümanı ile Hizbullah tarafından Lübnan Direniş Tugayları kurulmuştur. Bu yapı, bünyesinde farklı din ve mezheplere bağlı gruplar barındırmaktadır. Lübnan Direniş Tugayları bünyesindeki silahlı yapılar son olarak 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan Hamas-İsrail çatışmaları esnasında İsrail'in Gazze'ye yönelik ablukasını hafifletebilmek argümanı ile Lübnan'ın güneyinden İsrail'e yönelik saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Bu gruplardan Fecr Güçleri ile Hiz- bullah arasındaki görünürde İsrail'le mücadele temelli ortaklık arka planında her iki tarafa da fayda sağlayan bir iş birliğidir.

Anahtar Kelimeler: Hizbullah, Fecr Güçleri, Lübnan Direniş Tugayları

* Özlem Acar: Doktora Öğrencisi, Polis Akademisi-TR, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü E-mail: ozlema- car@msn.com ORCID: 0000-0002-7577-6431

The Sunni Wing of the Lebanese Resistance Brigades: Fajr Forces

Özlem ACAR*

Received: 26/01/2024

Accepted: 12/02/2024

Citation: Acar, Ö., “The Sunni Wing of the Lebanese Resistance Brigades: Fajr Forces” Middle Eastern Studies, 16-1 (2024): 45-66

DOI: 10.47932/ortetut.1426078

Abstract: Lebanon is one of the most important countries in the Middle East, which has always been on the agenda due to a 15-year civil war, its occupation by Syria and Israel, the exodus of Palestinian and Syrian refugees, and the presence of Hezbollah, the armed structure that is in the most important position within Iran’s regional policies. Almost every political organization in the country has an armed wing. Since the National Army is not strong enough and the management of internal security institutions is allocated to different religious structures within the administrative system of the country, each different religious, sectarian, and ethnic structure has tended to establish its own militia. Although groups of different ethnicities, religions, and sects in the country cannot afford a new civil war, small-scale tensions arouse concern among the population from time to time. The southern regions of Lebanon have been repeatedly subjected to Israeli occupation since 1978. The Lebanese Resistance Brigades were established by Hezbollah with the argument of protecting these predominantly Shiite areas and the country in general against external threats. This structure includes groups of different religions and sects. Most recently, during the Hamas-Israel conflict that began on October 7, 2023, armed formations within the Lebanese Resistance Brigades carried out attacks against Israel from the South of Lebanon with the argument of easing the Israeli blockade of Gaza. The apparent partnership between the Fajr Forces and Hezbollah, ostensibly based on the fight against Israel, is a mutually beneficial cooperation in the background.

Keywords: Hezbollah, Fajr Forces, Lebanese Resistance Brigades.

* Özlem Acar: Ph.D. Student, Police Academy-TR, Institute of Security Sciences Email: ozlemacar@msn.com ORCID: 0000-0002-7577-6431

الجناح السنّي لكتائب المقاومة اللبنانيّة: قوّة الفجر

أوزلم أجار *

تاريخ الاستلام: 2024/01/26 تاريخ القبول: 2024/02/12

اقتباس: أجار، أ.، «الجناح السنّي لكتائب المقاومة اللبنانيّة: قوّة الفجر»، دراسات الشرق الأوسط، 16-1 (2024): 45-66

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.1426078

الملخص

يعتبر لبنان أحد أهم دول الشرق الأوسط التي واصلت البقاء على واجهة الأحداث، وذلك من خلال الحرب الأهلية التي استمرت ٥١ عاماً، واحتلالها من سوريا وإسرائيل، وهجرة اللاجئين الفلسطينيين والسوريين إلى هذا البلد خلال السنوات الماضية، ووجود حزب الله، ذلك الكيان المسلح الذي يحتل الموقع الأهم في نطاق سياسات إيران الإقليمية. ويمكننا القول إن جميع الكيانات السياسية تقريباً في لبنان لديها أجنحة مسلحة. ونظراً لأن الجيش اللبناني الوطني ليس قوياً بما فيه الكفاية وأن إدارات مؤسسات الأمن الداخلي في البلد تتبع لكيانات دينية وطائفية وقومية مختلفة طبقاً لعرف المحاصصة السياسية في سياق النظام الإداري للدولة، فقد اتجه كل هيكل ديني وطائفي وعرقي مختلف إلى تأسيس ميليشيا خاصة به. وعلى الرغم من أن المجموعات ذات الأصول العرقية والدينية والطائفية المختلفة النشطة في البلاد لا ترغب في الدخول في حرب أهلية جديدة، إلا أن التوترات صغيرة النطاق من وقت لآخر تسبب القلق بين الناس. لقد تعرضت المناطق الجنوبية في لبنان للاحتلال الإسرائيلي عدة مرات منذ عام ٨٧٩١. ولهذا السبب أسس حزب الله كتائب المقاومة اللبنانية من أجل حماية هذه المناطق التي يعيش فيها أغلبية شيعية، وحماية باقي مناطق البلاد بشكل عام، ضد التهديدات الخارجية. وتضم هذه الكتائب مجموعات تابعة لديانات وطوائف مختلفة. وبعد اندلاع الحرب بين حماس وإسرائيل في ٧ أكتوبر/ تشرين ٢٠٢٣، قامت هذه المجموعات المسلحة داخل كتائب المقاومة اللبنانية بتنفيذ عدد من الهجمات ضد إسرائيل انطلاقاً من جنوب لبنان، من أجل تخفيف الحصار الإسرائيلي على قطاع غزة. هذا التعاون بين قوّة الفجر (السنية) إحدى هذه المجموعات وحزب الله والذي يعتمد بالشكل الظاهري على شراكة تقوم على القتال ضد إسرائيل، يحقق في نفس الوقت فائدة للطرفين.

الكلمات المفتاحية: حزب الله، قوّة الفجر، كتائب المقاومة اللبنانية

* أوزلم أجار: طالبة دكتوراه، أكاديمية الشرطة-تركيا، معهد العلوم الأمنية، E-mail: ozlemacar@msn.com
رقم أوركيد: 0000-0002-7577-6431

Giriş

Filistin direnişi için mücadele veren Hamas'ın (İslamî Direniş Hareketi) silahlı kanadı tarafından 7 Ekim'de gerçekleştirilen ve Gazze sınırındaki İsrail kasabalarını hedef alan "Aksa Tufanı" saldırısı, İsrail'in 8 Ekim'de Gazze'ye yönelik son derece orantısız karşı operasyonuna yol açmıştır. Gazze'de çatışmaların devam ettiği mevcut dönemde Lübnan sınırında da İsrail ve Lübnan Hizbullah'ı arasında karşılıklı saldırılar gerçekleşmektedir. İsrail'in Lübnan'ın güneyini işgal ettiği 2006 yılında yaşanan savaşta büyük başarı gösteren ve İsrail'in Lübnan'dan geri çekilmesine yol açan Hizbullah için Filistin Davası her fırsatta öne çıkarılan bir konu olmuştur. Günümüzde İran'ın Ortadoğu'daki en güçlü ve etkili vekil aktörü olan Hizbullah, parçası olduğu Direniş Güçleri'nin "İsrail'in yok olması" hayalini de paylaşmaktadır.

Ancak 8 Ekim'den itibaren başlayan ve hiç kimse tarafından tahmin edilmeyen ölçüde yıkıma ve can kaybına yol açan İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırıları karşısında Hizbullah kendisinden beklenen ve özellikle Lübnan halkının endişe duyduğu tepkiyi göstermemiştir. Lübnan halkı yıllardır yaşadığı ekonomik kriz ortamında Hizbullah'ın ülkeyi İsrail ile bir savaşa sokmasından endişe duyarken¹ Hizbullah 2006 yılından beri süregelen kontrollü gerginlik politikası ve mütekabiliyet ilkeleri kapsamında İsrail'e yönelik eylemler gerçekleştirmiştir. Hizbullah bu çerçevede Lübnan'ın güneyindeki Mavi Hat çevresinde sivilleri hedef almaktan kaçınmak suretiyle İsrail karakollarına ve iletişim şebekelerine zarar verecek -özellikle Şebaa Çiftliklerine yönelik saldırılar düzenlemiştir. Hizbullah'ın bu eylemlerine İsrail de benzer bir tepki göstermiş ancak aralarında sivillerin, gazetecilerin ve Hizbullah milislerinin olduğu can kayıplarına sebebiyet vermiştir.

Lübnan'ın güneyinden İsrail'e yönelik nokta saldırıların sürdüğü bu dönemde Hizbullah dışında yine Hizbullah'ın liderlik ettiği Lübnan Direniş Güçleri isimli çatı yapılanmaya bağlı gruplar da İsrail'e yönelik eylemler sergilemişlerdir. Bu gruplar arasında Hamas'a bağlı İzzettin Kasım Tugayları ve İslami Cihat'a bağlı Kudüs Tugayları gibi Filistinli grupların yanı sıra Sünni mezhebine bağlı Müslüman Kardeşler'in Lübnan'da 1964 yılında kurulan kolu İslami Cemaat'in silahlı uzantısı Fecr Güçleri de yer almaktadır. Bununla birlikte Lübnan Direniş Güçleri çatısı altında Güney Lübnan'da İsrail'e yönelik eylemler sergilediği sayılan bu grupların üstlendikleri eylemlerini Hizbullah'ın bilgisi izni ve kontrolü dışında gerçekleştirmesi mümkün görülmektedir.

¹ Sam Halpern, One in Three in Lebanon Favor War with Israel-Poll, *The Jerusalem Post*, 31 Ekim 2023.

Lübnan Direniş Güçleri çatısı altında faaliyet gösteren bu gruplardan Hizbullah'ın Şii mezhebine Fecr Güçleri'nin ise Sünni mezhebine bağlı olmalarına karşın bu iki yapı mezhepsel farklılıklarını bir kenara bırakarak İsrail'e karşı geçmişte ve günümüzde birlikte hareket etmektedirler. Hâlbuki bu iki grubun izledikleri çizgi takip edildiğinde pek çok konuda farklı platformlarda buldukları izlenmektedir. Bu aşamada iki farklı mezhebe ve çizgiye sahip bu iki grup neden iş birliği geliştirmektedir sorusunu sormak mümkündür. Bu grupların geliştirdikleri iş birliğini tanımlamak ve açıklayabilmek için uluslararası ilişkiler alanında geliştirilen farklı teorilerden faydalanmak mümkündür. Bu kapsamda çalışmanın sıradaki bölümünde bahse konu iki grubun ilişkisini tanımlayabileceği düşünülen “Dengeleme, Peşine Takılma ve Omnibalancing (Çoklu Dengeleme) Teorileri” ele alınmıştır. Tek bir yaklaşımın ele alınmamasının başlıca sebebi ise Ortadoğu coğrafyasında hüküm süren devletlerin ve devletleri sarsan silahlı yapıların pek çok farklı motivasyon ile iş birlikleri geliştirmesi nedeni ile ortaya çıkan süreçlerin tek bir teoriye indirgenmesinin mümkün olmamasıdır.

Sonraki aşamada Hizbullah, Lübnan Direniş Tugayları ve Fecr Güçleri'nin kuruluşundan bugüne kısa tarihçeleri ve Lübnan'daki önemli gerginliklerde sergiledikleri konumları sunulmuştur. Son bölümde ise bahsi geçen teoriler çerçevesinde Hizbullah ve Fecr Güçleri iş birliği tanımlanmıştır. Çalışma; İsrail'in Lübnan'a yönelik gerçekleştirdiği 1978 yılındaki ilk işgalinden günümüze kadar süren bir zaman aralığını kapsamaktadır. Son olarak bu çalışmada uluslararası ilişkiler literatüründen faydalanılmış olmakla birlikte literatürde ana aktör olarak devletin ele alındığı çalışmalara sıklıkla rastlanırken silahlı gruplar arası iş birliklerine yönelik çalışmaların son yıllarda ortaya konduğu görülmüştür. Çalışmanın sonraki bölümleri ise yaşanan tarihi gelişmeleri aktaran haberler ve düşünce kuruluşları tarafından hazırlanan raporların Lübnan'a ilişkin gözlemlerle harmanlanması sonucu şekillenmiştir. Bu çalışmanın ilk bölümünde Hizbullah, Lübnan Direniş Tugayları ve Fecr Güçleri'nin kuruluşlarından itibaren Lübnan'ın güvenlik alanındaki konumları ele alınmaktadır. Akabinde Lübnan'da devlet dışı aktörlerin oluşumuna ve birbirleri arasındaki ilişkilere süreç analizi olarak yer verilmektedir. Son olarak ise teorik bir çerçeveye ile Hizbullah ve Fecr Güçleri arasındaki iş birliği değerlendirilmektedir.

Lübnan'da Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin Rolü

Lübnan güce sahip olmanın var olmak, silahlı güce sahip olmanın ise ayakta kalmak anlamına geldiği bir Ortadoğu ülkesidir. Lübnan uzun yıllar boyunca Suriye ve İsrail'in işgallerinin yanı sıra Filistinlilerin ve Suriyelilerin göçlerine maruz kalmıştır. 1975-1990 yılları arasında yaşanan iç savaş ülkede

salt siyasetin yeterli olmadığı ve neredeyse her siyasi yapının silahlı bir uzantı kurduğu düzenin yerleşmesine sebep olmuştur. Günümüzde bu yapılardan en güçlüsü İran kontrolünde hareket eden Hizbullah'dır.

Hizbullah

Lübnan Şiiileri uzun yıllar boyunca ülkenin fakir ve ezilen kesimi olarak yaşamışlardır. Bu sosyal konumları örgütlenmelerinin ilk döneminde 1974 yılında kurulan Yoksunlar Hareketi'nin (Hareket el-Mahrumiyn) isimlendirilmesinde vurgulanmıştır. Aslen Lübnanlı olan İmam Musa Sadr dini eğitimini İran'da tamamlayarak Lübnan'a dönmek için 1969'da Yüksek Şii İslam Konseyi'ni kurmuştur. Bu gelişme Lübnan Şiiilerinin bir siyasi hareket olarak örgütlenmeye başlamalarına yol açmıştır. Lübnanlı Şiiilerin ilk silahlı teşkilatlanmalarını ise 1975'te Yoksunlar Hareketi'nin askerî kanadı olarak organize edilen Emel Hareketi (AMAL/Afwaj el-Muqawamat el-Lubnaniyya/Lübnan Direniş Tugayları) oluşturmaktadır.²

Lübnan, İsrail'in 1948 yılında kurulmasının ardından Filistinlilerin yoğun göçüne maruz kalmıştır. Bu dönemden itibaren Filistin'in özgürlük mücadelesi için kurulan örgütlenmelerin merkezi de Lübnan olmuştur. Ayrıca 1978 ve 1982 yıllarında İsrail'den Lübnan'a kaçan Filistinlilerin ülkenin güneyini üs olarak kullandığı gerekçesiyle İsrail tarafından işgal edilmiştir. Bu işgallerde özellikle Şiiilerin yaşadığı güney bölgelerin hasar görmesi nedeniyle Şiiiler arasında İsrail'e karşı verilen mücadelenin yetersiz kaldığı düşüncesi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu düşünce de 1982'de yaşanan işgalin ardından Hizbullah'ın temellerinin atılmasıyla eyleme dönüşmüştür. "Allah'ın Partisi" anlamına gelen Hizbullah, İran İslam Devrimi'nden ilham alarak ilk dönemlerinde Lübnan'da bir İslam Devleti kurmayı hedeflemiştir. Öte yandan Hizbullah kuruluşundan itibaren İran'ın velayet-i fakih kurumuna bağlılığını ortaya koymuştur. Bu sebeple İran'dan Lübnan'a uzanan "Direniş Ekseni"³ adı verilen hattın en ucunda yer alan Hizbullah, İran'dan aldığı maddi, askerî ve taktik/egitim destekleri ile bölgedeki en güçlü yapılardan biri hâline gelmiştir. Hizbullah, Lübnan politikasında siyasi kanadı, güvenlik alanında da askerî kanadı ile en etkili aktördür.

Faaliyetlerine 1982'de başlamış olsa da Hizbullah'ın resmi olarak ilanı 1985'te yayımlanan manifestosuna dayanmaktadır.⁴ Bu manifestoda, Hizbul-

2 Naim Kasım, *Hizbullah Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, İstanbul, Karma Yayınları, 2007, s. 17.

3 Direniş Ekseni (Axis of Resistance), İran'dan başlayarak Suriye, Lübnan Hizbullahı ve bazı Filistinli grupları içeren bir tanımlamadır. Batı'nın, özellikle ABD'nin ve İsrail'in bölgesel politikalarına karşı direniş ve Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün'ün etkisine karşı koyma anlayışını içermektedir.

4 A. Nizar Hamzeh, "Islamism in Lebanon a Guide to the Groups", *Middle East Quarterly*, Eylül 1997, s. 47-53.

lah'ın İran dini liderliğine bağıllığı vurgulanmış, hedefteki düşman olarak da İsrail belirlenmiştir. Bu dönemden itibaren Hizbullah'ın silahlı eylemlerinin ve siyasi söylemlerinin temelinde her zaman İsrail ile mücadele yani "Direniş" öncelikli olmuştur. Lübnan'ı dış tehditlerden özellikle de defalarca top- raklarına saldıran İsrail'den korumak görevi Lübnan Ordusuna ait olmakla birlikte Hizbullah, varlık sebebini Lübnan'ı korumak olarak ortaya koymuş- tur. Bu kapsamda İsrail ile birçok kez silahlı çatışmaya girmiştir.

İsrail, 1982 yılında Filistin Kurtuluş Örgütünün (FKÖ) Lübnan'da yapı- lanmasını gerekçe göstererek Lübnan'ı işgal etmiştir. Bu süreçte bölgede ya- şayan Şiiler maruz kaldıkları baskılar nedeni ile yaşam alanlarını terk ederek Beyrut'un güneyine yerleşmişlerdir. Her ne kadar 1985'te İsrail'in FKÖ ko- nusundaki talepleri karşılanarak liderleri ülke dışına çıkarılsa da Lübnan'ın güney bölgeleri 2000 yılına kadar İsrail Ordusu ve uzantısı Güney Lübnan Ordusunun kontrolünde olmuştur. İsrail 2000 yılında ülkeden çekilmesine rağmen Hizbullah hâlen Şebba Çiftlikleri ile Gajar ve Kefar Şuba köylerinin İsrail tarafından boşaltmaması nedeniyle savaşı sonlanmamış olarak kabul et- mektedir. Ülkedeki tüm silahlı yapıların iç savaşın ardından imzalanan Taif Anlaşması'yla silahsızlandırılmasına karşın Hizbullah, İsrail ile mücadele ar- gümanıya silahlarını teslim etmemiştir.⁵

2006 yılına gelindiğinde Hizbullah'a bağı milisler sınır bölgesinde sekiz İsrail askerinin ölümüne yol açan ve iki askerin de esir alındığı bir saldırı ger- çekleştirmiştir. Bunun üzerine İsrail tarafından başlatılan saldırılar ve işgal 33 gün sürmüştür. Lübnan'da "Temmuz Savaşı" olarak isimlendirilen bu savaşta Hizbullah, kendisinden beklenenin ötesinde bir başarı göstermiş ve İsrail'in ülkeden çekilmesini sağlamıştır.

Bu savaş döneminde İsrail ile mücadelesiyle Lübnan'daki neredeyse tüm tarafların desteğini sağlayan Hizbullah ayrıca Arap ve Müslüman ülkelerde de önemli ölçüde sempati kazanmıştır. Ancak Hizbullah'ın 2005 yılında ülkenin başbakanı Gelecek Hareketi'nin lideri Sünni mezhebine bağı Refik Hariri'nin bir suikast sonucu öldürülmesinde payının olduğu yönündeki hâkim düşünce⁶

5 Özlem Acar, "Kuruluşundan Bugüne Lübnan Hizbullah'ı: Lübnan'a Verdikleri ve Lübnan'dan Aldıkları", *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 25, no. 1, Haziran 2023 s. 72.

6 2005 yılında Lübnan'ın eski Başbakanı Refik Hariri'nin suikastı, ülke tarihinde bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu olayı araştırmak amacıyla "Lübnan Özel Mahkemesi" kurulmuş ve Ağustos 2020'de Hizbullah mensubu dört kişinin suikastla doğrudan ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, bu kişilerin teslim edilmeyeceğini ve bu kişileri almaya çalışacak herhangi bir girişimi engelleyeceklerini açıklamıştır. Detaylar için bk: Jeremy Bowen, "Rafik Hariri Tribunal: Guilty Verdict Over Assassination Of Lebanon Ex-PM", *BBC News*, 18 Ağustos 2020. Suikastın ardın- da Suriye ve Hizbullah iş birliği olduğunu savunan ve Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri'nin liderliğin- deki, Lübnan Sünnilerinin büyük bir bölümünü kapsayan Gelecek Hareketi ile Hristiyan lider Samir Geagea'nın liderliğindeki Lübnanlı Kuvvetler, 14 Mart Hareketi'ni oluşturarak Suriye karşıtı gösteriler düzenlemişlerdir. Bu hareketin karşısında ise Hizbullah, Emel Hareketi ve Hristiyan Hür Vatanperver

Sünniler arasında tepkilere sebep olurken 2008 yılında Beyrut'u kısmen işgal edip Rafik Hariri'nin oğlu ve Gelecek Hareketi'nin o dönemdeki lideri Saad Hariri'nin evini kuşatarak gözdağı vermesinin⁷ ardından ülke içinde Sünni-Şii gerilimi artış göstermiştir. Öte yandan Hizbullah 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşında Esad Rejimi'nin destekçisi olmuş, Suriye'de selefi gruplara ve Suriye muhalefetine karşı çatışmalara katılmış bu esnada da çok sayıda Sünni Müslümanın ölümüne yol açmıştır. Bu gelişme sonrasında Arap ve Müslüman ülkelerin Hizbullah'a verdiği destek büyük ölçüde sonlanmıştır. Ancak Suriye'ye desteği Hizbullah'a İran'ın vazgeçilmez ve en önemli vekil aktörü olma fırsatına yol açmıştır.

Öte yandan Lübnan'ın kuzeyinde bulunan Aarsal'da, Ağustos 2014'ten itibaren el Nusra-Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) yanlısı unsurlar sızma girişimlerinde bulunmuştur.⁸ Hizbullah'ın bu eylemlere hızlı bir şekilde müdahale ederek önlemesi ayrıca Temmuz 2017'de, Lübnan Ordusuyla iş birliği hâlinde Aarsal Savaşı'nı gerçekleştirmesi, özellikle Müslüman olmayan gruplar arasında Hizbullah'ın ülkeyi sadece İsrail'e karşı değil tüm dış tehditlere karşı koruduğu algısına yol açmıştır. Bu gelişmeler yine de Hizbullah'ın Suriye'deki faaliyetlerinin Lübnan içinde sebep olduğu ve günümüze dek uzanan mezhepsel gerginlikleri ortadan kaldırmamıştır. Hizbullah'ın, Suriye'deki gelişmelere yoğunlaşması ve Nusra Cephesi ile İŞİD gibi radikal unsurlara karşı artan endişeler, Lübnanlıları mevcut alternatiflerin yetersizliğinde güvenlik garantörü aramaya itmektedir. Bu bağlamda, Lübnan Ordusu ve genel güvenlik yapısının zayıflığı, birçok Lübnanlı için Hizbullah'ı Lübnan'a yönelik olası saldırılarda tek güvenilir caydırıcı güç olarak konumlandırmaktadır.⁹

Hareketi tarafından oluşturulan, Suriye yanlısı 8 Mart Hareketi bulunmaktadır. Şubat 2005'te Refik Hariri suikastından sorumlu tutulan Suriye, artan iç ve dış baskılara dayanamayıp Lübnan topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır. Sedir Devrimi olarak anılan bu olaylar hakkında bk: Ersun N. Kurtuluş, "The Cedar Revolution: Lebanese Independence and the Question of Collective Self-Determination", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Ağustos 2009, C. 36-2, s.195-214. Buna karşın Lübnan İç Güvenlik Kuvvetleri İstihbaratının başında 2005-2014 yılları arasında görev yapan Wisam el-Hassan da dâhil olmak üzere, Suriye karşıtı önemli Sünni figürlere yönelik suikastlar düzenlenmiştir. Söz konusu cinayetlere ilişkin derinlemesine bir çalışma için bk: Are Knudsen "Acquiescence to Assassinations in Post-Civil War Lebanon?", *Mediterranean Politics*, c. 15/1 s.1-23.

- 7 2006 yılından sonra ABD ve İsrail, Lübnan'daki savaşta bekledikleri sonuçları elde edemeyince, ülkedeki müttefiklerine desteği artırmıştır. 5 Mayıs 2008'de toplanan Fuad Sinyora Hükümeti, Hizbullah'ın telekomünikasyon ağını yasa dışı ilan edip Beyrut Uluslararası Havalimanının Şii güvenlik şefi General Vefik Şukayr'ı görevden alınca, ülkede gerginlik tırmanmıştır. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın hükümetin bu kararlarına karşı yaptığı sert açıklama sonrasında, Hizbullah birlikleri sokak çatışmalarına başlamıştır. Lübnan Ordusunun müdahale etmediği bu çatışmalar sonucunda Hizbullah milisleri kısa sürede Batı Beyrut'u ele geçirip Sünni lider Saad Hariri'nin evini abluka altına almıştır. Bu olaylar, Lübnan iç siyasetindeki kutuplaşmayı daha da derinleştirmiştir.
- 8 24 Ağustos 2014'te Lübnan Ordusunun 30 askeri İŞİD tarafından Aarsal'da kaçırılmış, ilk olarak bu askerlerin 5'i infaz edilmiş, akabinde 16'sı esir takasında Lübnan'a teslim edilmiş, son 9 askerin cesetleri ise 3 yıl sonra bulunmuştur.
- 9 Chris Zambelis, "Hizb Allah's Lebanese Resistance Brigades", *CTC Sentinel* 7, no:11, Kasım/Aralık 2014.

Lübnan Direniş Tugayları

1991 yılında Hizbullah, Lübnan'da etki alanını genişletmek ve Hristiyan ve Sünni topluluklardan destek kazanmak amacıyla, İsrail'e karşı direniş sağlama argümanı ile bir açılım başlatmıştır. Bu dönemde Hristiyan partilerin de katılımıyla gerçekleştirilen günlük toplantılarda önemli destek kazanan grup, Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın oğlu Hadi Nasrallah'ın 1997'de İsrail tarafından öldürülmesinin¹⁰ ardından İsrail başta olmak üzere Lübnan'a yönelik tehditlerle mücadele etmek amacıyla Lübnan Direniş Tugaylarını (Saraya al-Muqawama-Resistance Brigades) kurmuştur. Ancak Tugaylar ilk eylemlerini 14 Mart 1998 tarihinde gerçekleştirmiştir.¹¹

Yapılanmanın lokomotif gücü olması nedeniyle Hizbullah, Direniş Tugayları bünyesindeki diğer grupların askerî eğitim, teçhizat ve donanımlarını İran'ın yönlendirmeleri kapsamında sağlanmakta ve bu grupları finanse etmektedir. Bununla birlikte tugaya katılacak üyeler, Lübnanlılık bilincine dayalı bir birlik içinde sadece Şiiiler değil Sünni, Hristiyan ve Dürzilerden oluşan alt birimlerde faaliyet göstermektedir. Ancak bu üyeler genellikle Şii olmayan ya da Şii olsalar da veya başka dine veya mezhebe mensubiyetleri bulunsalar da inançlarına aşırı bağlılık göstermeyen kişilerdir.¹² Bu tugaylara katılan Lübnanlılar, Hizbullah milisleri ile benzer silahlı eğitim alırken doktriner eğitim almamaktadırlar.¹³ Tugaya katılımında önemli olan koşulları arasında gerekli olan fiziksel ve psikolojik yeterliliklere sahip olmak ve İsrail veya onunla bağlantılı yapılanmalarla ilişkisinin olmaması yer almaktadır.¹⁴ Hizbullah'a bağlı olan Şiiiler dini doktriner eğitim görüp sosyal faaliyetlerde görevlendirilip gerekli durumlarda silahlı altına alınırken Şii olsa dahi Hizbullah'a bağlı olmayan kişiler ile diğer dinlere ve mezheplere bağlı olanlar için bu seçenek mümkün değildir. Bu durumda Lübnan Ordusu askeri ya da Hizbullah mensubu olmayan Lübnanlılar isteseler dahi çatışmalara katılamamaktadırlar.

Direniş Tugaylarının faaliyetleri, Hizbullah'ın farklı dini ve mezhepsel grupları birleştirmek amacıyla yürüttüğü çabaların bir parçasıdır. Bu yapı, Hizbullah'a katılmak istemeyen veya katılamayan farklı dini ve mezhepsel gruplara alternatif bir katılım yolu sunmaktadır. Böylece Direniş Tugayları birden fazla işlev görmektedir. Bir taraftan yapılanmaya katılım gösterenler

10 Jeanine Jaklh, "Who Are the 'Resistance Brigades,' the Hezbollah-allied Sunni militia?", *L'Orient Today*, 30 Kasım 2023.

11 Long Live Saraya, *Archive Al Manar Tv*, 15 Mart 2011.

12 Alessandria Masi, "Christian, Sunni And Shia: Meet Hezbollah's Non-Denominational Military Branch Defending Lebanon, Fighting In Syria", *International Business Times*, 11 Nisan 2015.

13 Masi, a.g.e.

14 Saraya, a.g.e.

“vatan savunması”nda rol alma prestijine sahip olabilmektedir. Diğer taraftan Hizbullah ülke savunması söylemi ile farklı dini ve mezhep grupları Direniş Tugaylarının bünyesine katıp hem direnişin sadece Şiilerin düşünsel ve eylemsel faaliyeti olmadığını ortaya koymakta hem de ülke savunmasında Hizbullah’a katılmak isteyip dini mezhepsel gerekçelerle katılamayan diğer gruplara imkân sağlamaktadır.

Öte yandan 2014-2017 yılları arasında, radikal unsurların yarattığı tehdit nedeniyle Direniş Tugaylarına katılım önemli ölçüde artmıştır. Bunun nedeni bu dönemde Lübnan’ın Sünni yoğun bölgeleri olan Trablus ve Sayda şehirlerinde selefi gruplarla çatışmalar yaşanması, Beyrut’ta Şiilerin yoğun olduğu bölgelerde ise bombalı saldırılarda artış olmasıdır.¹⁵ Ancak Hizbullah liderliğinde Direniş Tugayları ve Lübnan Ordusunun katılımı ile başta Arsal olmak üzere tehdit altındaki alanlarda yapılan operasyonlar neticesinde terörist unsurların ve ailelerinin Suriye’ye çekilmeleriyle Hizbullah, Lübnan’ın kurtarıcısı olarak kamuoyunda takdir toplamış ve “Ordu-Ulus-Direniş” söylemi gündemde önemli bir yer edinmiştir¹⁶.

Söz konusu tugaylar içerisinde, Filistinli gruplar¹⁷, Müslüman Kardeşlerin Lübnan kolu İslami Cemaat’in silahlı kanadı Fecr Güçleri, Hizbullah’ın siyasi ortağı olan Hristiyan Hür Vatanperver Hareketinin silahlı yapılanmasının yanı sıra Suriye Sosyalist Ulusal Partisi gibi İslamcı, laik, milliyetçi, sosyalist ve sol ideolojilerden oluşan geniş bir yelpazeden görüş ve inançlara sahip yapılar yer almaktadır¹⁸. Hizbullah’ın Suriye’deki gelişmelere odaklanması ve Nusra Cephesi ile Irak ve Şam İslam Devleti gibi terör oluşumlarına yönelik artan endişeler, Lübnanlıları güvenlik garantörü arayışına itmektedir. Lübnan’ın zayıf güvenlik yapısı, birçok Lübnanlının Hizbullah’ı şiddet olaylarına karşı güvenilir bir caydırıcı unsur olarak görmesine yol açmaktadır. Direniş Tugayları ise farklı ideolojilere ve dini bağlılıklara sahip olmalarına rağmen direniş çatısı altında Lübnanlılık bilinciyle birleşen grupların Lübnan’a yönelik bir saldırı karşısında mezhepsel ve dini ayrışmaları geri plana atmalarını sağlamaktadır. Bu çerçevede 7 Ekim 2023’ten itibaren süregelen çatışmalarda, Hizbullah, Filistinli gruplar ve Fecr Güçleri; İsrail’e yönelik eylemler gerçekleştirdiklerini açıklamışlardır.¹⁹

15 Lina Sinjab, “Beirut Attacks: Suicide Bombers Kill Dozens in Shia Suburb”, *BBC News*, 12 Kasım 2015.

16 Lina Khatip, June 2021, “How Hezbollah Holds Sway Over The Lebanese State” *Chatham House Research Paper*, Haziran 2021.

17 Hugh Macleod, “Lebanon’s Militant Hezbollah Forging New Ties”, *SFGate*, 1 Kasım 2007.

18 Chris Zambelis, “Assad’s Hurricane: A Profile of the Paramilitary Wing of the Syrian Social Nationalist Party”, *The Jamestown Foundation*, 20 Mart 2014.

19 Yusuf Diyab, “Hizbullah’a sadık örgütler Güney Lübnan Cephesi’ne katılmaya hazırlanıyor”, *Şarkul Avsat*, 31 Ekim 2023.

Fecr Güçleri

Müslüman Kardeşler'in Lübnan kolu olan İslami Cemaat, Lübnan'da 1964 yılında kurulmuştur²⁰. Sayda, Batı Beyrut ve Trablus'ta örgütlenme gerçekleştiren yapının önde gelen isimlerinden olan Fethi Yekan²¹, 1982 yılındaki İsrail işgali ile mücadele amacıyla Trablusta el-Mücahidin, Sayda'da ise Fecr Güçleri'ni kurmuştur²². Fecr Güçleri, Sayda'nın işgalden kurtarılması amacıyla henüz Hizbullah oluşmadan önce kurulan bir yapılanmadır.²³ Lübnanlılık kimliğini ve Lübnan'ın İsrail tehdidinden korunmasını ön plana alan yapılanma başlangıçta kendi başına daha sonraları ise Güney Lübnan'da kuruluş dönemlerinden itibaren Hizbullah ile birlikte İsrail'e karşı yapılan saldırılara katılmıştır. Bu kapsamda 1978'deki, 1982-2000 yılları arasındaki, 2006 yılındaki işgallerde aktif olarak faaliyet gösteren Fecr Güçleri, son olarak da 7 Ekim 2023'deki Hamas saldırılarının ardından Gazze'deki Filistinlilere destek olmak ve Lübnan'ı olası bir saldırıya karşı korumak amacıyla Güney Lübnan'dan İsrail'e yönelik roketli saldırılar yapmıştır.²⁴

İslami Cemaat'ın kurucusu Fethi Yakın'a göre ABD ve batılı ülkeler, Ortadoğu'da Şii-Sünni gerginliği yaratarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilecekleri bir ortam oluşturmakta ayrıca Körfez ülkeleri ile İran arasında nefret ortamına sebep olarak İsrail'in Filistin'i işgali yerine dikkatleri mezhepsel çatışmalara çekmektedirler. Böylece İran ve Şiilerden nefret edilmesini sağlayacak bir ortam oluşmaktadır. İslami Cemaat de Sünni bir oluşum olmasına karşın ABD ve İsrail ile mücadeleyi tercih etmekte ve bu sebeple Hamas ve Hizbullah ile iş birliğini seçmektedir çünkü İslami Cemaat mezhepler arasındaki çatışmalara karşı durmaktadır.²⁵ Öte yandan 2006 yılında yaşanan savaşta Hizbullah ile birlikte hareket eden Fecr Güçleri'nin²⁶ İsrail ile

20 Nada Homsı, "We're with the Resistance": Hezbollah Allies the Fajr Forces Join Lebanon-Israel Front", *The National News*, 30 Kasım 2023.

21 Fethi Yekan, İslami Cemaat'ın kurucularından olmasına rağmen yapılanmadaki iç anlaşmazlıklar nedeni ile 2006 yılında ayrılmış ve İslami Eylem Cephesi isimli yeni bir yapılanma kurmuştur. Bu ayrılığın en önemli sebepleri arasında Hizbullah ve Gelecek Hareketi ile ilişkiler konularındaki fikir ayrılıkları yer almaktadır. İslami Eylem Cephesi, İran ve Suriye tarafından da desteklenmiştir. Öte yandan Ağustos 2009 tarihli Islamic Movements in Lebanon, A Study Designed and Implemented by Masar Association isimli çalışmada Fecr Güçleri'nin Fethi Yekan ile birlikte İslami Eylem Cephesi'ne katıldığı belirtilmekle birlikte günümüzde İslami Cemaat'e ait www.Jamaa.org sitesinde mevcut İslami Cemaat'in Fecr Güçleri ile bağlantılı olduğu yer almaktadır. Bu kapsamda bu çalışmada Fecr Güçleri İslami Cemaat ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır.

22 Hilal Khashan, "Lebanon's Islamic Stronghold", *Middle East Quarterly*, Sonbahar 2011, s. 85-90.

23 Samer Zouraiq, "The Sunni Facade of Hezbollah on Israel's Northern Borders", *Al-Majalla*, 24 Kasım 2023.

24 Lebanese Fajr Forces Bomb Enemy Sites in Kiryat Shmona, *Yemen News Agency*, 06 Aralık 2023.

25 Cevdet Kılıçlar, "Fethi Yekan: ABD ve İsrail Lübnan'a Yenildi", *İslam ve Hayat*, 29 Mayıs 2008.

26 Abu Hameed Bakier, "The Sunni al-Fajr Forces Fight with Hezbollah in Lebanon" *The Jamestown Foundation*, Terrorism Focus 3, no:31, s.8 Ağustos 2006.

yapılan savaşın özünde İslam mücadelesi olduğunu, mezhepler üstü bir duruş gerektirdiğini, sadece İsrail işgaline maruz kalan Lübnan'ın güney bölgesinde ağırlıklı olarak Şiiilerin yaşaması nedeniyle mücadelenin Hizbullah-İsrail Savaşı görünümüne büründüğünü vurgulamaktadır.²⁷

İslami Cemaat ile Hizbullah arasındaki ilişkiler, İsrail ile mücadele edildiği dönemlerde olumlu seyir izlerken Refik Hariri cinayetinin ardından Cemaat Hizbullah karşıtı bir duruş sergilemiş ve Gelecek Hareketi ile aynı blokta yer almıştır. 2006 yılındaki İsrail saldırısında Hizbullah milisleri ve Fecr Güçleri birlikte hareket etmiştir. Ancak 2008 yılında Hizbullah'ın Beyrut'u işgal ederek Saad Hariri'nin evini kuşattığı dönemde Gelecek Hareketi'ne bağlı silahlı unsurlara destek olmak amacıyla Fecr Güçleri'ni kullanmamıştır. Daha sonra taraflar arasındaki ilişkiler Hizbullah'ın Suriye'deki faaliyetleri nedeniyle olumsuz bir boyut kazanmış hatta aralarında küçük çaplı çatışmalar olmuştur.²⁸ İlerleyen yıllarda Lübnan'ın bir önceki bölümde bahsedilen selefi terör örgütlerinin saldırılarına hedef olması ile iki yapılanmaya bağlı silahlı güçler tekrar ortak hareket etmiştir. 2019 yılında Lübnan'da ortaya çıkan halk hareketlerinde ise Hizbullah'ın karşısında yer almıştır.²⁹ İslami Cemaat'ın Hizbullah'a karşı tutumundaki değişikliklerde bölgesel gelişmelerin ve Cemaat'ın maddi kaygılarının da yeri bulunmaktadır. Cemaat, Müslüman Kardeşler'e bağlı olması nedeniyle faaliyetlerini Lübnan içinden ve Batı ülkelerinden gelen Müslüman Kardeşler yanlılarının desteği ile sürdürmüştür. Ancak özellikle Mısır'da 2013 yılında gerçekleştirilen darbe sonrasında yapıya olan maddi ve manevi destek genel Müslüman Kardeşler karşıtlığı kampanyası nedeniyle önemli ölçüde kesintiye uğramıştır.³⁰ Bu nedenle Cemaat bir dönem Lübnan'daki üyelerinin katkıları ve yatırımlar ile ayakta kalmıştır. 2016 yılında İslami Cemaat'ın yönetim kadrolarında değişim yaşanmış ve iç yapılanmada Katar-Türkiye hattı ile Suriye-Hizbullah-Hamas hattı arasındaki ayrılık belirginleşmiştir.³¹ Yaşanan bu ayrışma Fecr Güçleri içinde de bölünmelere sebebiyet vermiştir.

Ancak 2022 yılında yapılan seçimlerde Hamas'ın siyasi kanadının lideri Salih el-Aruri³² ile bağlantılı olan kanat, Şeyh Muhammed Taqoush³³ liderliğinde yapılanmanın idaresini ele almıştır. Bu dönemden itibaren Fecr Güçleri

27 "Fethi Yeken'den Müslüman Gençlere Mezhepçilik Uyarısı", *Timetürk*, 28 Temmuz 2008.

28 Raphael Lefevre, "A New Direction for Lebanon's Muslim Brothers", *Carnegie Middle East Center*, 11 Şubat 2016.

29 Chafic Choucair, *The Islamic Group and Lebanon's Popular Uprising*, *Al Sharq Strategic Research*, 10 Temmuz 2020.

30 Choucair, *a.g.e.*

31 Homsı, *a.g.e.*

32 "Israeli drone kills deputy Hamas chief in Beirut", *Reuters*, 3 Ocak 2024.

33 Mohanad Hage Ali, "In Sinwar's Shadow", *Carnegie Middle East Center Diwan*, 13 Eylül 2022.

de Hizbullah ve geçmişte Müslüman Kardeşler'e bağlı olan Hamas ile daha fazla yakınlaşmış ve bu cepheden gelen maddi ve silahlı destekle Lübnan Direniş Tugayları bünyesinde yola devam etmiştir.³⁴ Ancak İslami Cemaat'in Siyasi Büro lideri Bassem Hammoud'a göre Fecr Güçleri ile Hizbullah arasındaki ilişki stratejik bir boyut taşımaktadır. Hammoud, diğer konularda fikir birliği içinde olmamalarına rağmen İsrail'e karşı direniş konusunda aynı platformda buluştuklarını belirtmektedir.³⁵ Fecr Güçleri İsrail işgaline karşı direniş faaliyetlerine katılması sayesinde Lübnan'da önemli kazanımlar elde etmiştir. "Direniş" unvanı, Lübnan'da kullanıldığında, siyasi ve popüler bir etki yaratmaktadır. Buradan hareketle görüldüğü üzere farklı dini, siyasi ve ideolojik değer ve dinamiklere sahip grupların birbirleri ile yakın bir ilişki kurduğu ve hatta iş birliği yaptığı görülmektedir. Bu noktada gruplara arasındaki ilişkilere teorik çerçeveden bakıldığında peşine takılma (bandwagoning), dengeleme (balancing) ve çoklu-dengeleme (omnibalancing) durumlarının ortaya çıktığı görülmektedir.

Hizbullah ve Fecr Güçleri'nin İş Birliği Motivasyonları ve Bu İş Birliğini Tanımlayan Yaklaşımlar

Uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklı olarak devletlerin güvenliklerini sağlamak/korumak amacıyla geliştirdikleri tepkilerin rekabet temelli mi yoksa iş birliği odaklı mı olacağı realist bakış açısının en önemli konusu olmuştur. Buna göre ortaya konan "dengeleme" ve "peşine takılma (bandwagoning)" yaklaşımları devletlerin iş birliği geliştirme konusundaki tercihlerini açıklamaya yönelmişlerdir. Dengeleme zayıf devletlerin güçlü bir devlet karşısında bir araya gelerek birbirlerini desteklemesi anlamında kullanılmaktadır.³⁶ Peşine takılma ise kavramı ilk kullanan Quincy Wright'a göre zayıf devletlerin güçlü olanın yanında yer alması hâlidir.³⁷ Realizme yeni bir soluk getiren Kenneth Waltz'a göre güvenlik arayışı hâlindeki devletlerinin güçlerini artırmak amacıyla aralarında bir rekabet ortamı oluşmakta ayrıca bir devletin aşırı derecede güç kazanması diğer devletleri güç dengesi sağlayabilmeleri açısından rekabete ya da iş birliğine itmektedir.³⁸ Buna göre devletler güçlü bir rakip karşısında ya iç dengeleme amacıyla silahlanma gibi bir yöntem tercih edecek veya diğer zayıf devletlerle bir araya gelerek daha güçlü bir

34 Zouraiq, *a.g.e.*

35 Homsı, *a.g.e.*

36 Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, s.125-126.

37 Quincy Wright, *A Study of War*, Chicago: University of Chicago, s.136.

38 Waltz, *Theory of International Politics*, s.103-111

blok oluşturacaktır ya da zayıf taraf kendisi üzerinde hâkimiyet kurma ihtimali olan devletle ittifaka yönelecektir. Waltz'a göre bu durumda dengeleme ve peşine takılma birbirlerine zıt tercihler oluşturmaktadır.³⁹

Waltz'ın bu güç odaklı bakış açısını eleştiren Stephen M. Walt ise devletlerin güvenlik motivasyonlarını güç artırımının değil tehditlerden korunma düşüncesinin şekillendirdiğini savunmaktadır. Walt'a göre peşine takılma; zayıf olan bir devletin korunma amacıyla kendisine tehdit teşkil eden güçlü devletin yanına geçmesidir.⁴⁰ Burada sadece askerî güç oluşturma değil ekonomi ya da siyaset de tehdit oluşturabilmektedir. Bu teorinin devletlerin çıkar odaklı kararlarını göz ardı ettiğini ileri süren Schweller ise güçlü bir devletin tarafında olmanın ekonomik silah ya da güç artırma imkânı sağlayabileceğini ve bu kazanımlar için bazı zayıf devletlerin güçlü olanın yanında yer alabileceğini vurgulamaktadır. Schweller'e göre güçlü olanın yanında yer almak bazı özgürlüklerden vazgeçmeyi içerdiği gibi güçlülünün yemi olma riskini de taşımaktadır. Yani sadece tehdit seviyeleri değil çıkarlar da devletlerin politikalarını ve iş birliklerini şekillendirmektedir. Ancak bu teori güçsüz devlet için peşine takıldığı devletten sağladığı koruma ve/veya güç artırma imkânlarını kendi bünyesine transfer edebilmek için bazı öz değerlerden vazgeçme ya da peşine takıldığı devletin tehdit hâline gelmesini kabul etme risklerini de içermektedir.⁴¹

Ancak bu teorilerin özellikle üçüncü dünya ülkelerinin iş birliği faaliyetlerini açıklamak için yetersiz bulan Steven R. David, devlet odaklı bu yaklaşımlara liderliğin tehdit algılamasını da eklemiştir. Buna göre David "çoklu dengeleme - omni-balancing" olarak adlandırılan teorisinde zayıf devletlerin karşı karşıya kaldığı iç ve dış tehditleri dikkate alırken devlet liderlerinin özellikle ülke içinden kaynaklanan bir tehdiye karşı konumlarını korumak amacıyla daha güçlü bir devletle iş birliğine yönelebileceğini ortaya koymaktadır.⁴²

Öte yandan uluslararası sistemde meşru temel aktörün devlet olması nedeniyle yukarıda sunulan teoriler de devleti ve devletlerarası ilişkileri temel olarak geliştirilmiştir. Ancak günümüzde devlet dışı silahlı aktörlerin⁴³ sayı-

39 Waltz, *Theory of International Politics*, s.126

40 Stephen M. Walt, "Alliance Formation and the Balance of World Power", *International Security* 9, no. 4 Sonbahar, 1985, s.4-8.

41 Randall L. Schweller, Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back, *International Security* 19, no. 1 Yaz, 1994, s. 88-92.

42 Steven R. David, "Explaining Third World Alignment", *World Politics* 18, no:2, 1991, s. 235.

43 Devlet dışı silahlı aktörler, resmi devlet yapısının dışında faaliyet gösteren, genellikle silahlı güç kullanan örgütler veya gruplardır. Bu kategoriye terör örgütleri, gerilla grupları, milisler, özel askerî şirketler ve silahlı isyancı gruplar dâhildir. Devlet dışı silahlı aktörler, ulusal ve uluslararası güvenlik, çatışma dinamikleri ve siyasi dengeler üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilirler. Devlet otoritesinin zayıf veya sınırlı olduğu bölgelerde etkinlik gösteren bu gruplar, sıklıkla silahlı çatışmalarda, bölgesel güvenlik sorunlarında ve siyasi istikrarsızlık durumlarında kritik roller oynarlar. Bu kapsamda detaylı

sında ve faaliyetlerindeki yadsınamaz artış bu teorilerin söz konusu aktörlerin ilişkilerini, iş birliklerini ve tercihlerini açıklamada kullanılabilir hâle getirmektedir. Dolayısıyla bu teorileri alt eko sistemlerde de uygulamak mümkündür ve böylece bu alanlarda karşılaşılan aktörler ve onların kendi aralarındaki ilişkilerini ele almak mümkün olabilmektedir.

Uluslararası ilişkiler teorilerinden faydalanmak, bu silahlı yapıların zaman zaman devletlerin yaptırım gücünü zorlayan eylemler sergilemesi ya da devlet rolüne girip faaliyet gösterdiği ülke adına dış ilişkiler geliştirmesi hatta kimi zaman dost kimi zaman düşman devletlerle ya da devlet dışı silahlı gruplarla iş birliğine yönelmesi gibi eylemleri bir çerçeveye oturtmak, sebeplerini belirlemek, tanımlamak ve açıklamak için kolaylaştıran bir etmen olmaktadır. Çünkü devlet dışı silahlı aktörler de tıpkı devletler gibi varlıklarını koruma amacı taşıyan ve bunun içinde iç ve dış tehditlerden korunmaya ihtiyaç duyan yapılardır. Kimi zaman tehditler karşısında savunma amacıyla kimi zamansa siyasi, askerî, teknik, ekonomik ve benzeri alanlardaki gücünü artırmak amacıyla iş birlikleri geliştirebilmektedir.

Devlet dışı silahlı aktörlerin faaliyetleri 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşının ardından özellikle Ortadoğu'da önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu nedenle bu bölgeye ilişkin çalışmalarda silahlı aktörlerin varlığı ve etkileşimleri dikkate alınması gereken önemli bir etmen oluşturmaktadır. Keza Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki devletler özellikle 2003 yılındaki ABD'nin Irak'a yönelik müdahalesi ve Arap Baharı sürecinden itibaren gitgide zayıflamış ve bölgede oluşan güç boşluğunu büyük ölçüde devlet dışı silahlı aktörler tarafından doldurulmuştur.

Özellikle bölgesel çıkarları kapsamında ABD ya da İran'ın Ortadoğu'da iş birliği yaptığı, kurduğu ya da vekil olarak kullandığı bu silahlı aktörler; faaliyet gösterdikleri coğrafi bölgede hamî ülkelerinden aldıkları destekle güçlerini artırırken aynı zamanda da hamîlerinin politika tercihleri kapsamında etkinliklerini yönlendirmekte ve sürdürmektedirler. Bu kapsamda gerek Irak'ta 2003 yılı sonrasında gerekse Suriye'de 2011 yılı sonrasında hamî devlet ve bağı silahlı grup ilişkileri aşına olunan konular arasına girmiştir. Bahse konu devlet-silahlı grup ilişkisi bir çeşit stratejik ortaklık olarak hayata geçirilirken silahlı gruplar da kendi aralarında benzer iş birlikleri/ortaklıklar geliştirebilmektedirler. Dolayısıyla aynı ya da zıt bir ideolojiye, farklı etnik kökene ya da dine sahip devletler arasında ya da günümüzde sıklıkla karşılaşıldığı üzere

bilgi için bk: Eli Berman ve Aila Matanock, Aila M. "The Empiricists' Insurgency". *Annual Review of Political Science* 22, 2019, s. 443-470. Zachariah Cherian Mampilly, *Rebel Rulers: Insurgent Governance and Civilian Life During War*; Cornell University Press, 2011. Stathis N. Kalyvas, *The Logic of Violence in Civil War*, Cambridge University Press, 2006.

devletler ve silahlı gruplar arasında hatta silahlı grupların kendi aralarında stratejik ittifaklar kurmaları olağan bir süreçtir. Bunun en belirgin örneği 2011 yılından bu yana Suriye’de devam etmekte olan savaşta faaliyet gösteren Şii gruplar arasında görülmektedir.

Daha önce belirtildiği üzere 7 Ekim 2023 tarihinde Hamas’ın İsrail’e yönelik saldırılarının ardından, İsrail’in Gazze’ye yönelik olarak başlattığı harekât sadece Gazze’de faaliyet gösteren Hamas mensupları tarafından değil Lübnan’ın güneyinden İsrail sınır karakollarına doğru yapılan roket atışları ile cevaplanmıştır. Karşılıklı roket atışları devam ederken Hizbullah’ın, Direniş Hattı’nda müttefik olduğu Hamas’a ve Filistin halkına destek vermek amacıyla bir cephe açmaması Hizbullah’ın niyetleri konusunda soru işaretlerine yol açmıştır. İlk çatışmalardan yaklaşık bir ay sonra Hizbullah lideri Hasan Nasrallah kameralar karşısına çıkarak ilk günden beri İsrail ile düşük yoğunluklu çatışmalar içinde olduklarını, İsrail’in tüm dikkatini Gazze’ye yöneltmesine bu vesile ile engel olduklarını ve böylece Hamas’a destek sağladıklarını açıklamıştır.⁴⁴ Öte yandan İsrail’e yönelik saldırılar sadece Hizbullah tarafından değil Direniş Tugayları çatısı altındaki Filistinli gruplar ve Lübnanlı Sünni Fecr Güçleri tarafından üstlenilmiştir.

Bu noktada Hizbullah-Fecr Güçleri iş birliği taktiksel bir iş birliği izlenimi vermektedir. Bu tür ittifaklar aynı amacı gerçekleştirmek ya da aynı düşman ile mücadele etmek için dönemsel olarak geliştirilmektedir.⁴⁵ Hizbullah ve Fecr Güçleri iş birliği mezhepsel ve tarihsel tüm farklarına rağmen Lübnan’ın güneyinde özellikle çatışma dönemlerine İsrail’e karşı yapılan saldırılarla gündeme gelmektedirler. Daha önce belirtildiği üzere bu iş birliği sadece Lübnanlı gruplar arasında değil Filistinli gruplarında katılımıyla Lübnan Direniş Güçleri isimli çatı oluşumun altında devam etmektedir. Hizbullah ile Fecr Güçleri arasındaki süregelen taktik ittifak⁴⁶ her iki taraf içinde faydalı sonuçlara yol açması nedeniyle sürdürülebilir olmuştur.

Ancak söz konusu iş birliğini sadece taktiksel bir ilişki olarak değerlendirmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Uluslararası ilişkilerde devletlerin diğer devletlerle ilişkilerini güç kavramı üzerinden açıklayan teorilerde özellikle zayıf devletlerin kararlarını alırken ortak bir tehdide karşı güçlerini birleştirmeleri ya da güçlü bir devleti takip etmeleri farklı teoriler kapsamında ele

44 Scarlett Haddad, Nasrallah et La Discorde Entre Sunnites Et Chiites”, *L’Orient Le Jour*, 06 Kasım 2023.

45 Jeremy J. Ghez, “The Enduring Partnership? The Trans-Atlantic Community as a Natural Alliance”, *RAND Corporation*, ABD, 2010:13.)

46 Carmit Valensi, Alliances with Violent Non-State Actors in Middle East Conflicts: Between Theory and Practice, *European Institute of the Mediterranean*, 2021.

alınmaktadır. Bu kapsamda Lübnan'ın güneyindeki silahlı grupların Lübnan Direniş Tugayları çatısı altında ve iş birliği hâlinde İsrail tehdidine karşı Lübnan'ı savunmaları dış dengeleme olarak değerlendirilebilir.⁴⁷

Öte yandan Hizbullah açısından bakıldığında, ülke içindeki muhalefet Direniş Güçleri'nin İsrail'e yönelik saldırılarını eleştirmektedir çünkü Lübnan'ın ekonomik ve siyasi durumu olası bir İsrail-Lübnan savaşını göğüsleyemeyecek durumdadır. Böyle bir olasılık ülkede kaos ve şiddetin hâkim olduğu iç savaşa benzer süreçlere yol açabilecektir. Ayrıca Lübnan'daki Filistinliler Müslümanların bir kısmı dışında genel olarak Lübnanlılar tarafından hoş görülmemektedir. Bu nedenlerden ötürü Lübnan'ın güneyinden İsrail'e yönelik saldırıların bir savaş olarak geri dönmesi hâlinde Hizbullah tek sorumlu aktör olarak görünmek istememektedir.

Bu çerçevede Hizbullah için bölgede Filistinli grupların yanı sıra Lübnanlı Sünni yapıların da bulunması pek çok açıdan fayda sağlamaktadır. Filistinli yapıların varlığı kontrollü saldırılardan herhangi birinin hedefinden sapması hâlinde Hizbullah'ın tek başına sorumlu ilan edilmesinin engellenmesine katkı sağlarken Lübnanlı Sünni grupların varlığı ise İsrail ile mücadelenin Hizbullah-İsrail ya da Şii-İsrail savaşı⁴⁸ görünümünden kurtulmasına imkân oluşturmaktadır. Keza Hizbullah'ın, Direniş Güçleri bünyesindeki grupların 7 Ekim 2023 tarihinden sonra Lübnan'ın güney bölgelerinden İsrail'e yönelik saldırılarına izin vermesi nedeniyle ülkeyi savaşa sürükleme riski bulunması yukarıda da belirtildiği üzere Hizbullah'a muhalif yapıların tepkisine sebep olmuştur.⁴⁹ Bu kapsamda Fecr Güçleri'nin Hizbullah'ın çatışmalardaki Sünni kamufajı olarak görülmesi, Sünni toplum içinde olumsuz bir etki yaratabilecektir. Ancak diğer taraftan Direniş Güçleri bünyesinde İsrail ile savaşmak önemli bir prestij göstergesi olarak görülmektedir. Bu durumda Hristiyan ve Sünni yapıları aynı çatı altında toplayan Hizbullah avantaj kazanmaktadır.

Böylece Hizbullah açısından Fecr Güçleri'nin varlığı ile hem olası bir savaş durumunda sorumluluğu paylaşması hem de Sünniler başta olmak üzere kendisine yönelik genel muhalefet nezdindeki negatif algıyı azaltması mümkün olabilecektir. Bu iki durum, devlet ve/veya devlet dışı aktörlerin güçlü farklılıklarına rağmen iç ve dış tehditlere karşı daha etkili bir şekilde mücadele etmek için bu farklılıkları bir kenara bıraktıkları omnibalancing teorisi-

47 Joseph M. Grieco, "Realist International Theory and the Study of World Politics", *New Thinking in International Relations Theory*, Michael W. Doyle, J. G. Ikenberry (ed), (Westview Press, 1997), s.163-210.

48 Macleod, *a.g.e.*

49 Criticism In Lebanon: The Government Has No Authority; Iran And Hizbullah Decide On Matters Of War And Peace, *MEMRI*, 20 Ekim 2023. Patricia Karam, "Lebanon's Political Forces Oppose a War with Israel", *Arab Center Washington DC*, 20 Aralık 2023.

nin bir örneğini oluşturmaktadır. Ortak ve karşılıklı siyasi çıkarlar, özellikle paylaşılan tehditler söz konusu olduğunda, ideolojik ya da dini/mezhepsel farklılıkların önemi azaltılmaktadır. Oluşan ittifak, her iki tarafın da iç ve dış tehditlere karşı daha etkili bir “çoklu denge” kurmasını sağlamaktadır.

Fecr Güçleri açısından bakıldığında ortaya iki boyutlu bir tablo çıkmaktadır. Öncelikle Lübnan’da Sünnilerin yoğun olduğu tüm bölgelerde varlığını sürdüren İslami Cemaat en eski Sünni siyasi ve Fecr Güçleri ise silahlı yapılanma olarak ön plana çıksa da Saad Hariri’nin politikadan çekilme kararına rağmen hâlen mecliste bir milletvekili ile temsil edilmektedir⁵⁰. İslami Cemaat’ın mevcut imkânları Gelecek Hareketi karşısına tabanını genişletmesini sağlamamaktadır. İslami Cemaat, Müslüman Kardeşler’in kolu olması nedeniyle Suudi Arabistan tarafından hoş görülmezken etki alanının sınırlı olması nedeniyle de Türkiye ve Katar tarafından destek alamamıştır.⁵¹ Saad Hariri Suudi Arabistan tarafından akrabalık bağları nedeniyle maddi olarak desteklenerek tabanının Lübnan genelinde genişlemesi ve Sünniler açısından ilk sırada yer alması sağlanmıştır.⁵² Her ne kadar Saad Hariri’nin çekilme kararı, Lübnan Sünnileri arasında temsil boşluğu yaratmış olsa ve bu durum, İslami Cemaat için önemli bir fırsat olarak görülse de Lübnan Sünnilerinin büyük kısmı Suriye savaşında Hizbullah’ın müdahalesi sonucunda artan Şii-Sünni gerginliği nedeniyle hâlen Hizbullah ile iş birliğine olumlu bakmamaktadır. Bu kapsamda Hizbullah-İslami Cemaat/Hizbullah-Fecr Güçleri arasında ortaya çıkan yakınlaşma da Sünnilerin tepkisine yol açma potansiyeli taşımaktadır. Ancak Fecr Güçleri’nin faaliyetlerini Direniş Güçleri bünyesinde Lübnan’ın savunulması argümanı ile sunması Sünniler arasında sempati kazanmasına ve Gelecek Hareketi karşısında tabanını genişletmesine imkân sağlayabilecektir.

Diğer taraftan Fecr Güçleri hem Suudi Arabistan eksenindeki devletlerden yardım görmemesi hem de etki alanının kısıtlı olması nedeniyle bölgedeki diğer güçler olan Türkiye ve Katar’dan destek sağlayamaması hem de Müslüman Kardeşlere yönelik baskılar ve çekinceler nedeniyle kaynaklarının önemli ölçüde kesintiye uğraması nedeniyle kısıtlı kaynaklara sahiptir. Hizbullah öncülüğündeki Direniş Güçleri bünyesinde faaliyet göstermek silah, mühimmat ve eğitim kazanımlarını mümkün kılmaktadır.

Lübnan özelinde irdeleme yapıldığında burada faaliyet gösteren silahlı aktörlerin önemli bir kısmının siyasi kanatlarının bulunması ve bu uzantıların ülke yönetiminde meşru aktörler olarak faaliyet yürütmesi de ayrı bir müca-

50 2022 Lebanese Parliamentary Elections, Milestones and Lessons Learned, *UNDP*, Aralık 2022.

51 Salah Hijazi, Hezbollah and al-Jamaa al-Islamiya: From Brothers In Arms To Political Allies?, *L’Orient Today*, 02 Kasım 2023.

52 Steven Sahiounie, Will Another Hariri Help Lebanon To Recover?, *Middle East Discourse*, 24 Eylül 2021.

dele sahası oluşturmaktadır. Lübnan'ın iç dinamikleri açısından ele alındığında ülkenin en önemli siyasi yapısı olan Hizbullah'ın aynı zamanda en güçlü silahlı yapıya da sahip olması bu grubu hem korkulan hem de tehdit olarak kabul edilen bir aktör pozisyonuna taşımaktadır. Buna karşın Fecr Güçleri'nin Hizbullah'ın yanında yer alması en önemli rakibi Gelecek Hareketi'nin karşısında yok olmasının önüne geçme fırsatı oluşturmaktadır. Böylece Fecr Güçleri hem fırsatlar kapsamında büyük bir güç olan Hizbullah ile ittifaka girerek omnibalancing teorisine bir örnek oluşturmakta hem de tehdit altında bulunulması kapsamında yine güçlü bir rakibe sığınmayı tercih ederek Quincy Wright'ın tanımladığı şekliyle peşine takılma teorisine örnek oluşturmaktadır.

SonuçHizbullah, Lübnan'daki en güçlü silahlı grup olarak hem İsrail'e karşı direnişin sembolü hem de Lübnan'daki siyasi dengelerin belirleyicisi olarak önemli bir rol oynamaktadır. İran'ın desteğiyle güçlenen Hizbullah, Lübnan'ın iç ve dış politikasında etkili bir aktör olarak kalmaya devam etmektedir. Fecr Güçleri ise İslami Cemaat'in silahlı kanadı olarak Hizbullah ile zaman zaman ortak hareket ederek Lübnan'ın güneyindeki İsrail'e karşı mücadelede yer almaktadır. Bu iş birliği, farklı mezhep ve ideolojilere sahip gruplar arasında ortak tehditler karşısında nasıl pragmatik ittifaklar kurulabileceğinin bir örneğini sunmaktadır.

Hizbullah'ın, İsrail'e karşı ülkenin güneyinden Direniş Tugayları çatısı altındaki Şii ve Şii olmayan gruplar üzerinden düşük yoğunluklu ve kontrollü saldırılarda bulunma stratejisi ayrıca Fecr Güçleri ile ittifak kurma eğilimi, bölgedeki karmaşık siyasi ve askerî dengeleri yansıtmaktadır. Bu ittifaklar, özellikle bölgesel güçler ve uluslararası aktörlerin müdahaleleriyle daha da karmaşıklaşan bir ortamda, karşılıklı yarar ve stratejik gereklilikler temelinde kurulmaktadır. Bu ittifakların tanımlanabilmesi için ise uluslararası ilişkiler alanında geliştirilen iş birliği teorilerinden faydalanmak aktörlerin eylemlerini ve tercihlerini anlamayı kolaylaştırabilecektir. Ancak Lübnan'da siyasi ve askerî çatışmaların karmaşıklığı, mezhepsel ve ideolojik farklılıkların ötesinde, çeşitli motivasyonlardan kaynaklanan ittifakların oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle, sürecin tanımlanmasında ve aktörlerin tercihlerini sınıflandırmada tek bir teoriyle açıklama yapmak mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, Hizbullah ve Fecr Güçleri arasındaki ilişki, Lübnan'ın güncel siyasi ve askerî gerçekliklerini anlamak için önem taşımaktadır. Lübnan'daki devlet dışı silahlı grupların artan etkisi ve faaliyetleri, bölgenin siyasi ve askerî dinamiklerini anlamak için önemli bir anahtar sunmaktadır. Bu gruplar sadece Lübnan içinde değil, genel olarak Ortadoğu bölgesindeki güç mücadelelerinde de önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla Lübnan ve genel olarak Ortadoğu'nun gelecekteki siyasi ve askerî gelişmelerini anlamak için bu grupların eylemleri ve ittifakları incelenmelidir.

Kaynaklar

- “Israeli drone kills deputy Hamas chief in Beirut”, *Reuters*, 3 Ocak 2024.
- 2022 Lebanese Parliamentary Elections, Milestones and Lessons Learned, *UNDP*, Aralık 2022.
- Acar Özlem, “Kuruluşundan Bugüne Lübnan Hizbullah’ı: Lübnan’a Verdikleri ve Lübnan’dan Aldıkları”, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi* 25, no. 1: 66-88, Haziran 2023.
- Ali Mohanad Hage, In Sinwar’s Shadow, *Carnegie Middle East Center Diwan*, 13 Eylül 2022.
- Bakier Abu Hameed, “The Sunni al-Fajr Forces Fight with Hezbollah in Lebanon” *The Jamestown Foundation*, Terrorism Focus 3, no:31, 8 Ağustos 2006.
- Berman Eli ve Matanock Aila, “The Empiricists’ Insurgency”. *Annual Review of Political Science* 22 (2019): 443-470.
- Bowen Jeremy, “Rafik Hariri Tribunal: Guilty Verdict Over Assassination Of Lebanon Ex-PM”, *BBC News*, 18 Ağustos 2020.
- Choucair Chafic, The Islamic Group and Lebanon’s Popular Uprising, *Al Sharq Strategic Research*, 10 Temmuz 2020.
- Criticism In Lebanon: The Government Has No Authority; Iran And Hizbullah Decide On Matters Of War And Peace, *MEMRI*, 20 Ekim 2023.
- David Steven R., “Explaining Third World Alignment”, *World Politics* 18, no:2, 1991.
- Yusuf Diyah, “Hizbullah’a sadık örgütler Güney Lübnan Cephesi’ne katılmaya hazırlanıyor”, *Şarkul Avsat*, 31 Ekim 2023.
- Fethi Yeken’den Müslüman Gençlere Mezhepçilik Uyarısı”, *Timetürk*, 28 Temmuz 2008.
- Ghez Jeremy J., “The Enduring Partnership? The Trans-Atlantic Community as a Natural Alliance”, *RAND Corporation*, (ABD, 2010):13.
- Grieco Joseph M., “Realist International Theory and the Study of World Politics”, *New Thinking in International Relations Theory*, Michael W. Doyle, J. G. Ikenberry (ed), (Westview Press, 1997):163-210.
- Haddad Scarlett, Nasrallah et La Discorde Entre Sunnites Et Chiites”, *L’Orient Le Jour*, 06 Kasım 2023.
- Halpern Sam, One in Three in Lebanon Favor War with Israel-Poll, *The Jerusalem Post*, 31 Ekim 2023,
- Hamzeh A. Nizar, “Islamism in Lebanon a Guide to the Groups”, *Middle East Quarterly*, (Eylül 1997):47-53.

Homsî Nada, "We're with the Resistance': Hezbollah Allies the Fajr Forces Join Lebanon-Israel Front", *The National News*, 30 Kasım 2023.

Jaklh Jeanine, "Who Are the 'Resistance Brigades,' the Hezbollah-allied Sunni militia?" *L'Orient Today*, 30 Kasım 2023.

Karam Patricia, "Lebanon's Political Forces Oppose a War with Israel", *Arab Center Washington DC*, 20 Aralık 2023.

Kasım Naim, *Hizbullah Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, İstanbul, Karma Yayınları, 2007.

Khashan Hilal, "Lebanon's Islamic Stronghold", *Middle East Quarterly*, Sonbahar 2011: 85-90.

Khatip Lina, June 2021, "How Hezbollah Holds Sway Over The Lebanese State" *Chatham House Research Paper*, Haziran 2021.

Kurtuluş Ersun N., "The Cedar Revolution: Lebanese Independence and the Question of Collective Self-Determination", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Ağustos 2009, C.36-2, s.195-214.

Hijazî Salah, Hezbollah and al-Jamaa al-Islamiya: From Brothers In Arms To Political Allies?, *L'Orient Today*, 02 Kasım 2023.

Kılıçlar Cevdet, "Fethi Yeken: ABD ve İsrail Lübnan'a Yenildi", *İslam ve Hayat*, 29 Mayıs 2008. Knudsen Are, "Acquiescence to Assassinations in Post-Civil War Lebanon?", *Mediterranean Politics*, c. 15/1 s.1-23.

Lebanese Fajr Forces Bomb Enemy Sites in Kiryat Shmona, *Yemen News Agency*, 06 Aralık 2023.

Lefevre Raphael, "A New Direction for Lebanon's Muslim Brothers", *Carnegie Middle East Center*, 11 Şubat 2016.

Long Live Saraya, Archive Al Manar Tv, 15 Mart 2011.

Macleod Hugh, "Lebanon's Militant Hezbollah Forging New Ties" *SF-Gate*, 1 Kasım 2007.

Masi Alessandria, "Christian, Sunni And Shia: Meet Hezbollah's Non-Denominational Military Branch Defending Lebanon, Fighting In Syria", *International Business Times*, 11 Nisan 2015.

Sahiounie Steven, Will Another Hariri Help Lebanon To Recover?, *Middle East Discourse*, 24 Eylül 2021.

Schweller Randall L., Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back, *International Security* 19, no. 1 (Yaz, 1994).

Sinjab Lina, "Beirut Attacks: Suicide Bombers Kill Dozens in Shia Suburb", *BBC News*, 12 Kasım 2015.

Stathis N. Kalyvas, *The Logic of Violence in Civil War*, Cambridge University Press, 2006.

Valensi Carmit, *Alliances with Violent Non-State Actors in Middle East Conflicts: Between Theory and Practice*, *European Institute of the Mediterranean*, 2021.

Walt Stephen M., “Alliance Formation and the Balance of World Power”, *International Security* 9, no. 4 (Sonbahar, 1985).

Waltz Kenneth, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.

Wright Quincy, *A Study of War*, Chicago: University of Chicago. Zachariah Cherian Mampilly, *Rebel Rulers: Insurgent Governance and Civilian Life During War*, Cornell University Press, 2011.

Zambelis Chris, “Assad’s Hurricane: A Profile of the Paramilitary Wing of the Syrian Social Nationalist Party”, *The Jamestown Foundation*, 20 Mart 2014.

Zambelis Chris, “Hizb Allah’s Lebanese Resistance Brigades”, *CTC Sentinel* 7, no:11 Kasım/Aralık 2014.

Zouraiq Samer, “The Sunni Facade of Hezbollah on Israel’s Northern Borders”, *Al-Majalla*, 24 Kasım 2023.